

UDK 821.163.4(497.6)-31:821.131.1'255.4

Primljeno: 11. 03. 2020.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Nermina Čengić

OZNAČAVANJE PONOVLJENOG VRŠENJA GLAGOLSKE RADNJE U PRIJEVODIMA NA ITALIJANSKI JEZIK ROMANA IVE ANDRIĆA *TRAVNIČKA HRONIKA*

Glagolski vid je gramatička kategorija kojom se u bosanskom i italijanskom jeziku obilježava vrsta trajanja vršenja ili izvršenja glagolske radnje. Dvije osnovne vrste glagolskog vida su svršeni i nesvršeni, a svaka od njih ima i posebne nijanse, odnosno podvrste, koje se određuju u zavisnosti od načina odvijanja radnje i vremenskog okvira u kojem se ona dešava. Raznovrsni su načini iskazivanja vrste kako svršenog tako i nesvršenog vida glagola, a u ovom ćemo radu predstaviti karakteristike učestalog (iterativnog) vida, kao jedne od nijansi izražavanja nesvršenoga glagolskog vida. Naime, kontrastivno-komparativnom analizom primjerâ uočavat ćemo načine označavanja ponovljenog vršenja glagolske radnje u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića *Travnička hronika* u odnosu na izvorni tekst, te zaključivati o sličnostima i razlikama u načinu označavanja ove nijanse nesvršenoga glagolskog vida u dva jezička sistema.

Ključne riječi: nesvršeni glagolski vid; ponovljeno vršenje radnje; iterativni glagoli; glagoli s prefiksom *ri-*; posebne leksičke konstrukcije; italijanski jezik; bosanski jezik

UVOD

Temeljni dio svake sintaksičke strukture jeste glagol, promjenjiva vrsta riječi čija je primarna funkcija označiti radnju, stanje ili zbivanje. U bosanskom i italijanskom jeziku ovu vrstu riječi obilježavaju brojne gramatičke kategorije, a to su: lice, vrijeme, način, rod, broj, vid, prijelaznost i stanje. Osnovna funkcija glagola je predikatska i za razumijevanje ove funkcije, osim uočavanja karakteristika načina, vremena i oblika glagola, od izuzetne je važnosti pravilno iskazati glagolski vid, odnosno način na koji se predstavlja radnja izražena glagolom u odnosu na njeno odvijanje, trajanje i izvršenje. U navedenim je jezicima glagolski vid gramatička kategorija kojom se obilježava vremenska ograničenost i neograničenost radnje, stanja ili zbivanja koji se izražavaju glagolom, a u zavisnosti od vrste ograničenosti glagolske radnje, glagolski vid može biti svršeni i nesvršeni.

Svršenim vidom iskazuje se “cjelovitost, totalitet i izvršenost radnje” (Halilović, Palić i Šehović 2010: 313), odnosno završena radnja, tj. radnja čije je trajanje i izvršenje ograničeno, te u zavisnosti od načina trajanja glagolske radnje, postoji nekoliko vrsta svršenog vida. Podjela na trenutnosvršeni, početnosvršeni, završno-svršeni i neodređenosvršeni glagolski vid pravi se na osnovu vrste svršenoga glagola, pomoću kojeg se u bosanskom jeziku iskazuje navedena vrsta glagolskog vida, odnosno pomoću kojeg je moguće označiti: “radnju koja se cijela izvrši u jednom trenutku, svršeni početak glagolske radnje, kraj glagolske radnje ili svršeni trenutak kao i duže ili kraće vršenje radnje, stanja ili zbivanja” (Jahić, Halilović i Palić 2004: 260). U italijanskom jeziku postoje sljedeće vrste svršenoga glagolskog vida: *ingressivo* (Bertinetto 1986: 226) ili *incoativo* – za označavanje potpunog završetka početne faze odvijanja radnje, *compiuto* (Isto: 198) ili *concluso* – za označavanje potpunog završetka radnje, a kao jedna od nijansi ove vrste vida navodi se i *aoristico* (Isto: 190) – za označavanje radnje potpuno izvršene u prošlosti.

Nesvršenim vidom iskazuje se “proces, trajanje, tok ili ponavljanje radnje” (Halilović, Palić i Šehović 2010: 313), radnja čije trajanje nije ograničeno. U zavisnosti od načina trajanja ili ponavljanja glagolske radnje, u bosanskom se jeziku ova vrsta vida iskazuje trajnim (durativnim) i učestalim (iterativnim) glagolima, kojima je moguće označiti “(duže ili kraće) neprekidno vršenje radnje” (Jahić, Halilović i Palić 2004: 261) ili “radnju s prijekidima, više puta ponovljenu u vremenskim razmacima” (Isto). U italijanskom je jeziku moguće iskazati sljedeće nijanse nesvršenog vida glagola: *progressivo* (Bertinetto 1986: 120) – za radnju čije trajanje neprekidno napreduje, *abituale* (Isto: 139) – za radnju čije je odvijanje

uobičajeno, redovno se ponavlja, *continuo* (Isto: 162) – za radnju koja se kontinuirano odvija i *iterativo* (Isto: 140) – za radnju čije je odvijanje učestalo, što je nijansa uobičajenog odvijanja glagolske radnje.

Vrste i nijanse svršenog i nesvršenog vida glagola su, uz veća ili manja odstupanja, slične u bosanskom i italijanskom jeziku, ali se vid, kao gramatička kategorija glagola, u ovim jezicima ne izražava uvijek na isti način. U bosanskom jeziku glagolski vid je gramatička kategorija glagola i vrsta trajanja glagolske radnje, odnosno vrsta glagolskog vida izražava se svršenim (naprimjer: *napisati, trepnuti, otpjevati*) i nesvršenim (naprimjer: *pisati, treptati, pjevati*) glagolima, što se može vidjeti i u primjerima koji slijede:

- a) *Jučer je napisao pjesmu.* (Jahić, Halilović i Palić 2004: 261)
- b) *Sutra će napisati pjesmu.* (Isto)

U oba je primjera upotrijebljen svršeni glagol *napisati* i, bez obzira na upotrebu različitih glagolskih oblika (primjer a: perfekt – za iskazivanje prošlosti; primjer b: futur I – za iskazivanje budućnosti), ovim se glagolom označava svršeni vid predstavljene radnje.

- c) *Jučer je pisao pjesmu.* (Isto)
- d) *Sada piše pjesmu.* (Isto)
- e) *Sutra će pisati pjesmu.* (Isto)

U navedenim su primjerima upotrijebljeni različiti glagolski oblici nesvršenoga glagola *pisati* kako bi se iskazala prošlost (primjer c: perfekt), sadašnjost (primjer d: prezent) i budućnost (primjer e: futur I) i u sva tri slučaja se navedenim glagolom označava nesvršeni vid radnje.

Međutim, u italijanskom se jeziku glagolski vid prepoznaje, prije svega, na osnovu upotrebe glagolskih vremena. “Kako bi se shvatio sistem vremena italijanskog jezika, neophodno je prethodno analizirati tri kategorije glagola: vrijeme, vid i radnju, koje zajedno omogućavaju određivanje značenja različitih oblika i konstrukcija, poznatih kao glagolska vremena”¹ (Salvi i Vanelli 2004: 108)². Za označavanje svršenog i nesvršenoga glagolskog vida uglavnom se koristi opozicija prošlih glagolskih vremena *imperfetto* i *passato prossimo / passato remoto* (imperfekt i složeni perfekt / prosti perfekt)³, što ćemo ilustrirati primjerima koji slijede:

¹ Prijevide sa italijanskog jezika uradila je autorica ovog članka (osim ako nije drugačije naznačeno).

² “Per capire il sistema temporale del verbo italiano è necessario analizzare preliminarmente le tre categorie del tempo, dell'aspetto e dell'azione del verbo, che insieme contribuiscono a determinare il significato delle diverse forme e costruzioni note come tempi verbali.”

³ U italijanskom jeziku postoje i druga glagolska vremena za izražavanje prošle radnje.

- f) *La ragazza urlava di paura.* (Sensini 2005: 224) = bos. Djevojčica je vrištala od straha.
g) *La ragazza urlò di paura.* (Isto) = bos. Djevojčica vrisnu od straha.
h) *Ieri ho incontrato Paolo.* (Sensini 2005: 225) = bos. Jučer sam sreo Paola.

Upotrebom imperfekta glagola *urlare* (primjer f) označava se kontinuirano odvijanje radnje u prošlosti, čime se izražava vrsta nesvršenog vida. Prostim perfektom glagola *urlare* (primjer g) označena je radnja koja se desila iznenada i potpuno je izvršena u prošlosti, a složenim perfektom glagola *incontrare* (primjer h) označena je radnja koja se desila i završila u jednom trenutku u prošlosti, te je u oba slučaja izražena vrsta svršenog vida upotrijebljenoga glagola.

“Opozitivni odnos između *passato remota* (ili *passato proxima*) i imperfekta implicira aspekatsku, a ne temporalnu distinkciju, jer je perfektivni aspekt oponiran imperfektivnom kao gramatička kategorija samo u prošlosti” (Džindo 2010: 71). Imperfekt je prošlo glagolsko vrijeme koje je u italijanskom jeziku izuzetno zastupljeno upravo u slučajevima označavanja nesvršenog vida glagolske radnje (radnja koja se odvijala u prošlosti, radnja koja se ponavljala u prošlosti neodređeni broj puta, radnja koja je bila uobičajena i sl.). Za razliku od imperfekta, prosti i složeni perfekt se najčešće koriste da se izrazi radnja koja se desila u bliskoj ili još uvijek aktuelnoj prošlosti (složeni perfekt) ili za izražavanje radnje koja je izvršena u daljoj prošlosti (prosti perfekt), te se ovim prošlim vremenima označava svršeni vid glagolske radnje.

Osim upotrebom morfoloških sredstava (glagolska vremena), glagolski je vid u italijanskom (ali i u bosanskom) jeziku moguće označiti i posebnim sintaksičkim i leksičkim sredstvima, a to su: A) aspekatski glagoli – vrstom aspekatskoga glagola precizira se nijansa vršenja ili izvršenja radnje glagola kojem prethodi aspekatski glagol, što znači da aspekatski glagoli “upućuju na nedovršen proces, ili najavljuju početak radnje ili ističu razvijanje samog procesa itd.” (Moderc 2006: 263); ovakvu funkciju mogu imati sljedeći glagoli: *cominciare*, bos. *početi, počinjati; cercare*, bos. *pokušati, pokušavati; continuare*, bos. *nastaviti, nastavljati; finire*, bos. *završiti, završavati* i drugi; B) glagoli nastali nekim tvorbenim postupkom: *rileggere* (od osnovnoga glagola *leggere*, bos. *čitati*), bos. *ponovo (pro)čitati; canticchiare* (od osnovnoga glagola *cantare*, bos. *pjevati*), bos. *pjevušiti* i drugi; C) leksičke konstrukcije – prilozi i priloški izrazi: *continuamente*, bos. *stalno; sempre*, bos. *uvijek; di nuovo*, bos. *ponovo; ogni volta*, bos. *svaki put; di tempo in tempo*, bos. *s vremena na vrijeme* i dr.

Predmet našeg zanimanja u ovom radu jeste učestali (iterativni) glagolski vid, što je vrsta nesvršenoga glagolskog vida kojom se označava radnja koja traje duže vremena s prekidima ili koja je “više puta ponovljena u vremenskim razmacima” (Jahić, Halilović i Palić 2004: 261). Naime, poređenjem relevantnih primjera iz romana Ive Andrića *Travnička hronika* i dva prijevoda romana na italijanski jezik, posmatrat ćemo načine izražavanja ponovljenog vršenja glagolske radnje (učestalost ili iterativnost) u italijanskom jeziku u odnosu na bosanski jezik i, na osnovu toga, zaključivati kako su prevodioci razumjeli i prenijeli u italijanski jezik vid glagola izražen u izvornom tekstu. Korpus obiluje primjerima, ali ćemo u ovom pregledu predstaviti samo njih nekoliko kojima ćemo ilustrirati načine označavanja ponovljenog vršenja glagolske radnje. Primjere zanimljive za analizu razvrstat ćemo u tri osnovne kategorije, što će zavisiti od načina izražavanja nijanse učestalog odvijanja opisane radnje u izvornom tekstu i u prijevodima na italijanski jezik (iterativni glagoli, karakteristična leksička sredstva, glagoli s prefiksom *ri-*), pa ćemo ih tako i analizirati. S ciljem lakšeg uočavanja sličnosti i razlika u načinu izražavanja učestalosti odvijanja glagolske radnje između originalnog teksta i dva prijevoda na italijanski jezik, primjere iz izvornog teksta (roman Ive Andrića *Travnička hronika*) bilježit ćemo oznakom A, primjere iz prijevoda koji je uradio prevodilac Luigi Salvini (1961. godine) bilježit ćemo oznakom S, a primjere iz prijevoda koji je uradila Dunja Badnjević (2001. godine) bilježit ćemo oznakom B. Navedene će oznake prethoditi primjerima, a oznake S i B ćemo koristiti i prilikom komentiranja primjera (umjesto navođenja imena i prezimena prevodioca).

ANALIZA PRIMJERA OZNAČAVANJA PONOVLJENOG VRŠENJA GLAGOLSKE RADNJE

a) Iterativni glagoli

U ovom ćemo dijelu predstaviti nekoliko primjera upotrebe iterativnih glagola pomoću kojih se u izvornom tekstu iskazuje ponovljeno vršenje glagolske radnje i posmatrat ćemo na koji su način prevodioci prepoznali i interpretirali na italijanskom jeziku ovu vrstu nesvršenoga glagolskog vida.

(1)

A: *I travnička čaršija je odavno navikla da vidi Mordu i fra-Luku, kako /.../ šapuću nešto /.../ (str. 200)*

S: *Tutta la gente del mercato era abituata a vedere Mordo e fra' Luka /.../ sussurrarsi qualcosa /.../* (str. 239)

B: *La gente del mercato era abituata da tempo a vedere Mordo e fra Luka che /.../ parlottavano tra loro /.../* (str. 284)

(2)

A: *Istina da se on i tada, mršteći se od bolova, smeškao /.../* (str. 204)

S: */.../ mentre si contorceva per i dolori /.../ egli continuò a ridacchiare /.../* (str. 244)

B: */.../ sebbene /.../ torcendosi dai dolori /.../ avesse ridacchiato /.../* (str. 290)

(3)

A: *Štucajući i žmirkajući, takav je išao od dućana do dućana /.../* (str. 138)

S: */.../ singhiozzando e ammiccando. Girava da un negozio all'altro /.../* (str. 164)

B: *Singhiozzando e ammiccando girava di bottega in bottega /.../* (str. 193)

(4)

A: *Defose /.../ je /.../ s vremena na vreme zastajkivao kod prozora /.../* (str. 223)

S: *Di tempo in tempo si fermava davanti alla finestra /.../* (str. 266)

B: *Des Fossés /.../ di tanto in tanto, si fermava accanto alla finestra /.../* (str. 317)

Vodeći računa o semantičkoj vrijednosti glagola kojim opisuje vršenje radnje, Andrić je naročito naglasio ponavljanje i učestalost tog vršenja. Nesvršenim glagolima *šaputati*, *smeškati se*, *štucati*, *žmirkati* i *zastajkivati* označio je da se u kratkim vremenskim razmacima i u periodu koji zavisi od značenja iskaza u cijelosti, vrši ponavljanje sljedećih aktivnosti: tiho i prigušeno izgovaranje riječi koje treba čuti samo onaj kome su i namijenjene (izraženo je prezentom glagola *šaputati*); isprekidano glasanje smijehom (izraženo je perfektom glagola *smeškati se*); napad

štucavice (izraženo je glagolskim prilogom sadašnjim glagola *štucati*); naizmjenično zatvaranje i otvaranje očiju (izraženo je glagolskim prilogom sadašnjim glagola *žmirkati*); prekidanje kretanja po prostoriji s ciljem zaustavljanja na određenom mjestu (izraženo je glagolom *zastajkivati*, a upotrebom vremenske odrednice *s vremena na vreme* Andrić je naglasio vremenski okvir u kojem se vršilo učestalo ponavljanje aktivnosti izražene navedenim iterativnim glagolom).

U prijevodima na italijanski jezik uglavnom je opisana radnja koja se često ponavlja, a prevodioci su to označili na sljedeći način:

- Tiho i prigušeno izgovaranje riječi koje Mordo i fra Luka upućuju jedan drugom prevodilac S je izrazio infinitivom⁴ uzajamno-povratnoga glagola *sussurrarsi*, bos. *šaputati jedno drugom*, a prevodilac B imperfektom glagola *parlottare*, bos. *šaputati* (ovaj je glagol nastao tvorbenim postupkom od osnovnoga glagola *parlare*, bos. *govoriti*). Iako se prevodioci odlučuju za različite glagole, njihova je semantička vrijednost gotovo ista, te je u oba prijevoda iskazano kontinuirano odvijanje glagolske radnje.
- Isprekidano glasanje smijehom oba prevodioca označavaju glagolom *ridacchiare*, bos. *smješhati se* (glagol je nastao od osnovnoga glagola *ridere*, bos. *smijati se*): prevodilac S ga izražava infinitivom, kojem prethodi prosti perfekt glagola *continuare*⁵, a prevodilac B pluskvamperfektom (konjunktiva), čija je upotreba uslovljena veznikom *sebbene* (bos. *iako*)⁶. Budući da se prevodioci odlučuju za upotrebu prošlog svršenoga glagolskog vremena (prosti perfekt–prevodilac S i pluskvamperfekt – prevodilac B), zaključujemo da u rješenjima koja nude nije iskazan opis radnje koja traje i čije je odvijanje učestalo, nego upravo suprotno, iskazan je potpuni završetak radnje u prošlosti. Dakle, u prijevodima je predstavljena vrsta svršenoga glagolskog vida.
- Oba prevodioca koriste prezent gerundiva glagolâ *singhiozzare* (bos. *štucati*) i *ammiccare* (bos. *namigivati*) kako bi izrazili aktivnosti koje je neprestano ponavljao Bekri-Mustafa dok je hodao po čaršiji, a to su napad štucavice i naizmjenično zatvaranje i otvaranje očiju. Presentom gerundiva je izražen predikat načinske rečenice u implicitnoj formi, a

---

⁴ Ovaj je infintiv u službi predikata zavisne rečenice koju uslovljava radnja izražena glagolom *vedere*.

⁵ Glagol *continuare* je aspekatski glagol kojim se precizira izvršenje početnog trenutka odvijanja radnje označene infinitivom.

⁶ Veznikom *sebbene* uvodi se predikat dopusne rečenice.

ovako izražena radnja se odvijala istovremeno s radnjom glavne rečenice, čiji je predikat iskazan imperfektom glagola *girare*, bos. *hodati, kružiti*. S obzirom na istovremeno odvijanje radnji izraženih navedenim glagolima, zaključujemo da je trajanje aktivnosti iskazanih predikatima koordiniranih zavisnih rečenica (prezent gerundiva) identično trajanju aktivnosti iskazane predikatima glavne rečenice (imperfekt), što znači da je i u prijevodima predstavljena vrsta nesvršenoga glagolskog vida.

- Kako bi izrazili kontinuirano odvijanje aktivnosti prekidanja kretanja po sobi s ciljem zaustavljanja pored prozora (Defose se zaustavljao pored prozora da bi provjerio dešavanja u drugom konzulatu), prevodioci su upotrijebili imperfekt glagola *fermarsi*, bos. *zaustavljati se*. Osim upotrebe imperfekta, glagolskog vremena kojim se u italijanskom jeziku najčešće iskazuje trajanje radnje u prošlosti, prevodioci su vjerno naglasili i period u kojem se radnja učestalo odvijala u prošlosti – upotrijebili su vremenske odrednice *di tempo in tempo* (prevodilac S) i *di tanto in tanto* (prevodilac B), čija je semantička vrijednost identična (bos. *s vremena na vrijeme*).

I u narednom su primjeru u izvornom tekstu upotrijebljeni uglavnom iterativni glagoli. Zanimljivost ovog primjera je u tome što Andrić iterativne glagole izražava potencijalom I, a prevodioci za ovako izraženu radnju u svojim interpretacijama nude različita rješenja.

(5)

A: *Bojažljivi mladići spremali bi se dugo u sebi i šaputali kao da se preslišavaju, pa bi se onda zatrčali, uzbuđeno digli glavu, kao da hoće da zapevaju, i viknuli povik koji su dugo smišljali. A zatim bi, crveneći od snebivanja i uzbuđenja, oslušivali jači ili slabiji odjek svoga povika u mrmljanju i povlađivanju mase.* (str. 139)

S: *Certi ragazzi paurosi preparavano accuratamente fra loro un grido; lo sussurravano per sentire come suonasse, e poi correvano levando le teste eccitate come stessero per cantare, e gettavano il grido che avevano pensato così a lungo; indi arrossendo per l'emozione e la timidezza ascoltavano la eco più o meno forte del loro grido, mormorato o ripreso dalla folla.* (str. 166)

B: *Alcuni ragazzi, ancora impauriti, confabularono a lungo tra loro come se stessero imparando un testo a memoria, poi, a un tratto, si misero a correre, levando le teste verso l'alto come per cantare, e urlarono quelle parole su cui avevano meditato. Rossi per la vergogna e l'emozione, ascoltarono l'eco, più o meno forte, delle loro grida tra i mormorii di approvazione della folla.* (str. 195)

Odvijanje aktivnosti označenih glagolima *spremati se, šaputati, zatrčati se, viknuti* i *oslušivati* uglavnom je redovno ponavljano u vremenskim razmacima u prošlosti. Iako među nabrojanim glagolima ima i onih sa svršenim vidom (*zatrčati se* i *viknuti*), nesvršeni karakter svih navedenih glagola Andrić izražava potencijalom I. Radi se o tzv. iterativnom ili pripovjedačkom potencijalu koji služi za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se u prošlosti ponavljala, a obično se koristi u pripovijedanju kako bi iskaz bio posebno stilski obilježen. Važno je naglasiti da ova vrsta potencijala nije ekvivalent italijanskom prezentu kondicionala, nego se za interpretaciju navedene vrste prošle radnje obavezno koristi imperfekt. Zanimljiv je način na koji su prevodioci shvatili i interpretirali vid glagola kojima je u izvornom tekstu opisano odvijanje radnje. Andrićeve ideje o izražavanju neprekidnog vršenja uobičajenih aktivnosti u prošlosti (dugotrajno pripremanje, šaputanje, zalijetanje u trku, izgovaranje povika, pažljivo slušanje povika koji odjekuju) prihvata prevodilac S. Neprekidnost u odvijanju vršenja navedenih radnji ovaj prevodilac izražava imperfektom glagolâ *preparare* (bos. *pripremati*), *sussurrare* (bos. *šaputati*), *correre* (bos. *trčati*), *gettare* (bos. *uzvikivati* – u kombinaciji sa direktnim objektom *il grido*, bos. *uzvik*) i *ascoltare* (bos. *slušati*). Prevodilac B navedene aktivnosti izražava prostim perfektom glagolâ *confabulare* (bos. *razgovarati u tajnosti*), *correre* (ovdje mu prethodi aspekatski glagol *mettersi* i prosti prijedlog *a* i u takvoj strukturi ima značenje *potrčati*, što znači da je označen početni trenutak izvršenja radnje), *urlare* (bos. *viknuti*) i *ascoltare* (bos. *slušati*). Prema tome, prevodilac B prostim perfektom označava svršeni aspekt navedenih glagola, odnosno ističe sljedeće: potpuno izvršenje aktivnosti razgovaranja u tajnosti (Važno je napomenuti da je glagol kojim je izražena navedena aktivnost dodatno određen priloškom konstrukcijom *a lungo*, bos. *dugo*, što može navesti na pretpostavku da je prevodilac ipak nastojao istaknuti vrijeme odvijanja aktivnosti.); svršeni početak izvršenja aktivnosti trčanja; potpuno izvršenje aktivnosti izgovaranja povika; izvršenje aktivnosti slušanja povika. U odnosu na način izražavanja radnje u izvornom tekstu, zaključujemo da je prevodilac S u potpunosti shvatio iterativnu vrijednost upotrijebljenih nesvršenih glagola, što potvrđuje izražavanjem radnje imperfektom, a ovo prošlo vrijeme i jeste, kako smo već naveli,

pravi ekvivalent pripovjedačkom potencijalu u bosanskom jeziku. Dakle, za razliku od prevodioca B, koji upotrebom prostog perfekta prikazuje svršeni vid glagola kojima se opisuje radnja, prevodilac S upotrebom imperfekta naglašava odvijanje radnje koja je više puta ponovljena u vremenskim razmacima.

b) Posebna leksička sredstva

U narednim ćemo primjerima posmatrati upotrebu posebnih leksičkih sredstava kojima su Andrić i prevodioci naglasili vremenski okvir u kojem se vrši ponavljanje radnje, izražene nesvršenim glagolom (izvorni tekst) i imperfektom (prijevodi na italijanski jezik).

(6)

A: *Ana Marija im se obraćala često* /.../ (str. 218)

S: *Anna Maria si rivolgeva spesso a loro* /.../ (str. 260)

B: *Anne Marie si rivolgeva spesso a loro* /.../ (str. 309)

(7)

A: /.../ *Davil je morao se svakog časa da ponavlja* /.../ (str. 265)

S: /.../ *Daville doveva ogni volta rinnovare l'esperienza* /.../ (str. 316)

B: /.../ *Daville doveva ripetersi in continuazione* /.../ (str. 375)

(8)

A: *Svaki dan se ponavljao između njih isti razgovor.* (str. 208)

S: *Ogni giorno si rinnovava fra i due lo stesso dialogo.* (str. 249)

B: *Ogni giorno si ripeteva tra loro la stessa conversazione* /.../ (str. 296)

Prilog često i vremenske odrednice *svakog časa* i *svaki dan* su leksička sredstva kojima je u navedenim primjerima Andrić istakao period u kojem se učestalo vrši

odvijanje sljedećih aktivnosti: uspostavljanje verbalnog kontakta (primjer 6: Ana Marija je uporno nastojala uspostaviti konverzaciju s fratrima – izraženo je perfektom nesvršenoga glagola *obracati se*); osvježavanje u pamćenju ranije primljenih informacija (primjer 7: Davil se prisjećao činjenice da je u kontaktu s osobom s kojom ne dijeli ista shvatanja i navike – izraženo je prezentom nesvršenoga glagola *ponavljati*; ovdje je u službi dopune nepotpunom glagolu *morati*, kojim je naglašeno da je radnja vršena bez volje subjekta; glagol *morati* je izražen perfektom); ponovno odvijanje uobičajene aktivnosti usmene razmjene mišljenja i stavova (primjer 8: svakodnevni razgovori koje su vodili fra Luka i ujak – izraženo je perfektom nesvršenoga glagola *ponavljati se* koji je direktno usmjeren na imenicu *razgovor*). Dakle, u ovoj je grupi primjera ponovljeno vršenje radnje označeno karakterističnim leksičkim sredstvima i glagolima čijom se i samostalnom upotrebom ukazuje na opetovano vršenje radnje.

Prevodioci su uglavnom uskladili izbor leksičkih i sintaksičkih sredstava, te su u interpretacijama izvornog teksta ponudili prihvatljiva rješenja. Vremenski okvir u kojem se odvija ponavljanje radnje označili su prilogom *spesso* (bos. *često*) i izrazima *ogni volta* (bos. *svaki put*), *in continuazione* (bos. *stalno*) i *ogni giorno* (bos. *svaki dan*). Imperfekt je prošlo glagolsko vrijeme kojim su označili vršenje aktivnosti, a izražene su glagolima *rivolversi* (bos. *obracati se*), *dovere* (bos. *morati*, u funkciji je modalnoga glagola kojim se insistira na obaveznom obavljanju radnje, izražene infinitivom prijelaznoga glagola *rinnovare*, bos. *obnavljati*, i povratnoga glagola *ripetersi*, bos. *ponavljati sebi*), *rinnovarsi* (bos. *ponavljati se*), usmjeren je na direktni objekt izražen imenicom *dialogo* (bos. *razgovor*) i *ripetersi* (bos. *ponavljati se*), usmjeren je na direktni objekt izražen imenicom *conversazione* (bos. *razgovor*).

c) Glagoli s prefiksom *ri-*

I u narednim je primjerima u izvornom tekstu iterativnost iskazana kombinacijom karakteristične leksičke odrednice i nesvršenoga glagola, ali smo ih posebno izdvojili zbog načina na koji prevodioci interpretiraju iterativnu vrijednost glagolske radnje. Prevodioci za iskazivanje ove vrste nesvršenoga glagolskog vida koriste glagole s prefiksom *ri-* (upotrebom navedenog prefiksa mijenja se značenje osnovnoga glagola, odnosno iskazuje se iterativna vrijednost radnje koja se označava takvim glagolom) i obično ih kombiniraju s nekom leksičkom konstrukcijom. Važno je napomenuti da se za ovakav način interpretacije izvornog teksta ne odlučuju uvijek oba prevodioca.

(9)

A: /.../ *tako da se ujutru nova vatra potpaljuje* /.../ (str. 107)

S: /.../ *così che al mattino si può **riaccendere*** /.../ (str. 127)

B: /.../ *permettendo, al mattino, di **riaccenderlo*** /.../ (str. 149)

(10)

A: /.../ *i sad je čita po drugi put* /.../ (str. 126)

S: /.../ *e ora la **rilegge*** /.../ (str. 151)

B: *La **rilesse** ancora* /.../ (str. 178)

Andrić je nesvršenim glagolima *potpaljivati* (izražen je prezentom u pasivnoj formi) i *čitati* (izražen je prezentom) označio odvijanje aktivnosti paljenja vatre i čitanja teksta molbe. Leksičkim konstrukcijama *nova vatra*⁷ i *po drugi put* precizirao je semantičku vrijednost upotrijebljenih glagola, odnosno istakao je ponovljeno vršenje navedenih aktivnosti. U navedenim je primjerima isti izbor glagola s prefiksom *ri-* kojima prevodioci opisuju ponavljanje vršenja radnje. To su glagoli *riaccendere* (osnovni glagol je *accendere*, bos. *zapatiti*), izražen je infinitivom koji ima funkciju predikata objekatske rečenice, i *rileggere* (osnovni glagol je *leggere*, bos. *čitati*), a prevodioci za izražavanje ovoga glagola koriste prezent (prevodilac S) i prosti perfekt (prevodilac B), što je u oba prijevoda usklađeno sa upotrebom glagolskog vremena u dijelu romana u kojem smo pronašli navedeni primjer. Prevodilac B je opetovanje odvijanja radnje u primjeru (10), osim upotrebe glagola s prefiksom *ri-* (glagol *rileggere*), dodatno označio i upotrebom priloga *ancora*, bos. *opet*.

Zanimljiv je način iskazivanja kontinuiranog odvijanja radnje i u narednom primjeru:

(11)

A: *I pukovnik je opet **uzimao** pero i nastavljao započeti izveštaj* /.../ (str. 228)

S: *E il colonnello **afferrava** di nuovo la penna e continuava il suo rapporto* /.../ (str. 273)

B: *Il colonnello **riprendeva** la penna e tornava al rapporto* /.../ (str. 324)

---

⁷ Pridjev *nova* upućuje na zaključak da je već vršena aktivnost paljenja vatre.

Andrić koristi prilog *opet* kako bi označio vremenski okvir u kojem se učestalo vršila aktivnost uzimanja sredstva za pisanje (*pero*), što je izraženo perfektom nesvršenoga glagola *uzimati*. Kontinuirano odvijanje opisane aktivnosti prevodioci izražavaju imperfektom, ali samo prevodilac B odlučuje ponavljanje radnje iskazati morfološki izmijenjenim oblikom osnovnoga glagola, odnosno glagolom s prefiksom *ri-*. To je glagol *riprendere*, nastao od osnovnoga glagola *prendere*, bos. *uzimati*. Prevodilac S, međutim, opisanu aktivnost iskazuje glagolom *afferrare* (bos. *zgrabiti*), ali je upotrebom konstrukcije *di nuovo*, bos. *ponovo*, istakao vremenski razmak u kojem je vršeno ponavljanje glagolske radnje.

U narednom se primjeru samo jedan prevodilac odlučuje upotrijebiti glagol s prefiksom *ri-* iako u izvornom tekstu nije naglašena iterativna vrijednost odvijanja glagolske radnje.

(12)

A: *Mladić nije preturao u sećanju svoje dnevne razgovore /.../* (str. 119)

S: *Il giovane non frugava nei ricordi e nei colloqui della giornata.* (str. 142)

B: *Il giovane tuttavia non ripensava ai colloqui e ai discorsi della giornata.* (str. 166)

Odričnom formom perfekta nesvršenoga glagola *preturati* Andrić je izrazio da nije vršena aktivnost vraćanja u sjećanjima na ono što je ranije izgovoreno (u razmjeni mišljenja koju je Defose obavljao u kontaktu s raznim ljudima u toku dana). Na ovaj je način istaknuto da se navedena aktivnost kontinuirano odvijala u prošlosti. Za opisanu aktivnost prevodilac S koristi glagol *frugare* (bos. *preturati*) i izražava ga imperfektom, što je najčešći način označavanja radnje koja se kontinuirano odvijala u prošlosti. Prevodilac B se, međutim, odlučuje za upotrebu imperfekta glagola s prefiksom *ri-*, a to je glagol *ripensare* (nastao od osnovnoga glagola *pensare*, bos. *misliti*), čime je označen iterativni vid vršenja opisane radnje. Iako u izvornom tekstu nije istaknuto da se opisana radnja ponavljala u prošlosti, semantička vrijednost iskaza na italijanskom jeziku nije narušena u odnosu na izvorni tekst.

ZAKLJUČAK

U analiziranim je primjerima za iskazivanje ponovljenog učestalog odvijanja glagolske radnje u izvornom tekstu Andrić koristio sljedeća sredstva: iterativne glagole (*šaputati, smeškati se, štucati, žmirkati, zastajkivati, spremati se, oslušivati i preturati*), kao posebnu vrstu nesvršenih glagola; svršene glagole *zatrčati se i viknuti*; posebna leksička sredstva, odnosno vremenske odrednice (priloge *često i opet*; konstrukcije *s vremena na vreme, svakog časa, svaki dan, po drugi put* i *nova vatra*) u kombinaciji sa nesvršenim glagolima (*obraćati se, ponavljati(se), potpaljivati, čitati i uzimati*).

Kod označavanja ponovljenog vršenja glagolske radnje, prevodioci su postupili na sljedeće načine:

- 1) U odnosu na navedene iterativne glagole upotrijebljene u izvornom tekstu, prevodioci su nastojali ponuditi ekvivalente toj vrsti nesvršenih glagola (*sussurrarsi i parlottare* sa istim značenjem – bos. *šaputati; confabulare, razgovarati u tajnosti; ridacchiare*, bos. *smješhati se; singhiozzare*, bos. *štucati; ammiccare*, bos. *žmirkati; fermarsi*, bos. *zaustavljati se*, ali samo u kombinaciji sa vremenskim odrednicama *di tempo in tempo* i *di tanto in tanto*, čije je značenje identično – bos. *s vremena na vrijeme*, upotrebom glagola *fermarsì* obilježava se učestalost odvijanja glagolske radnje u prošlosti; *preparare*, bos. *pripremati; ascoltare*, bos. *slušati*). Za interpretaciju iterativne radnje koju Andrić izražava svršenim glagolima prevodioci nude različita rješenja (*correre*, bos. *trčati; mettersi a correre*, bos. *potrčati; gettare il grido*, bos. *uzvikivati; urlare*, bos. *viknuti*). Osim nastojanja da u interpretaciji na italijanski jezik ponude odgovarajuća leksička sredstva, prevodioci se opredjeljuju i za sintaksička sredstva kojima se iskazuje iterativna vrijednost nesvršenoga glagolskog vida, a to je odgovarajuće glagolsko vrijeme – uglavnom koriste imperfekt. Izuzetak su primjeri u kojima prevodioci (oba ili samo jedan) opisanu radnju izražavaju prostim perfektom i pluskvamperfektom, glagolskim vremenima koja se obično koriste za iskazivanje radnje koja se desila i završila u prošlosti, što nije predstavljeno u izvornom tekstu.
- 2) U odnosu na primjere u kojima Andrić nesvršene glagole *obraćati se i ponavljati (se)* kombinira sa posebnim leksičkim sredstvima (prilog *često* i priloški izrazi *svakog časa* i *svaki dan*) kako bi precizirao vremenski okvir

u kojem se vrši ponavljanje opisanih aktivnosti, prevodioci koriste imperfekt glagolâ *rivolgersi* (bos. *obraćati se*), *ripetersi* (bos. *ponavljati se*) i *rinnovare/rinnovarsi* (bos. *ponavljati/ponavljati se*), a semantička vrijednost i samostalno upotrijebljenih navedenih glagola upućuje na radnju čije je odvijanje učestalo i uobičajeno. Kako bi istakli posebnu nijansu nesvršenoga glagolskog vida upotrijebljenih glagola, prevodioci ih kombiniraju sa priloškim odrednicama *spesso* (bos. *često*), *ogni volta* (bos. *svaki put*), *in continuazione* (bos. *stalno*) i *ogni giorno* (bos. *svaki dan*).

- 3) U odnosu na primjere u kojima se u izvornom tekstu ponavljanje odvijanja radnje izražava kombinacijom nesvršenih glagola *potpaljivati* i *čitati* i sintagmi *nova vatra* i *po drugi put*, oba se prevodioca odlučuju za upotrebu glagola nastalih dodavanjem prefiksa *ri-* na osnovni glagol (*riaccendere*, bos. *ponovo zapaliti*; *rileggere*, bos. *ponovo čitati*), što je dodatno sredstvo za obilježavanje iterativnosti opisane radnje.
- 4) U odnosu na primjere upotrebe nesvršenih glagola *uzimati* (u kombinaciji s prilogom *opet*) i *preturati*, kojima se u izvornom tekstu iskazuje kontinuirano odvijanje glagolske radnje, samo jedan prevodilac ovu vrstu glagolskog vida odlučuje izraziti imperfektom glagola s prefiksom *ri-*. To su glagoli *riprendere*, bos. *ponovo uzimati* (opetovano vršenje radnje predstavljeno je i u izvornom tekstu) i *ripensare*, bos. *ponovo misliti* (u izvornom tekstu nije istaknuta iterativna vrijednost odvijanja radnje). I drugi prevodilac u svojoj interpretaciji glagole izražava imperfektom (*afferrare*, bos. *zgrabiti*), semantička vrijednost ovoga glagola dodatno je istaknuta konstrukcijom *di nuovo*, bos. *ponovo*, i *frugare*, bos. *preturati*), što znači da je i na ovaj način iskazana kontinuiranost odvijanja radnje u prošlosti.

Dakle, kontrastivno-komparativnom analizom samo nekoliko primjera uočili smo osnovne specifičnosti načina označavanja ponovljenog vršenja glagolske radnje u bosanskom i italijanskom jeziku, te sličnosti i razlike u izražavanju ove vrste nesvršenoga glagolskog vida u dva jezička sistema. Uspješnost interpretacije navedene vrste nesvršenoga glagolskog vida svakako zavisi od načina na koji je to predstavljeno u izvornom tekstu (karakteristični stil autora i poruka koju autor želi postići takvim iskazom), te od načina na koji je prevodilac u stanju shvatiti izvorni tekst u cijelosti, prije svega, te upotrijebljene leksičke i semantičke elemente, a naročito nijansu glagolskog vida. Uočili smo i primjere u kojima se prevodioci ne odlučuju za isti način iskazivanja iterativne vrijednosti glagolske radnje, ali, ipak,

uspijevaju dati prihvatljiva rješenja. Dakle, u odnosu na izvorni tekst, gdje je Andrić ponovljeno vršenje glagolske radnje iskazao iterativnim glagolima, te posebnim leksičkim sredstvima (prilozi i priloški izrazi), prevodioci su uglavnom prepoznali način iskazivanja učestalog odvijanja radnje i ponudili su ekvivalent u italijanskom jeziku.

LITERATURA

1. Andrić, Ivo (1991) *Travnička hronika*, Prosveta, Beograd
2. Andrić, Ivo (1961) *La cronaca di Travnik*, preveo Luigi Salvini, Bompiani, Milano
3. Andrić, Ivo (2001) *La cronaca di Travnik*, prevela Dunja Badnjević, Mondadori, Milano
4. Bertinetto, Pier Marco (1986), *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano*, Accademia della Crusca, Firenze
5. Džindo, Jasmin (2010), *Jedan roman dva prijevoda*, Mediterranea, Trst
6. Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2004), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica
7. Moderc, Saša (2006), *Gramatika italijanskog jezika*, Foto futura, Beograd
8. Salvi, Giampaolo, Laura Vanelli (2004), *Nuova grammatica italiana*, il Mulino manuali, Bologna
9. Sensini, Marcello (2005), *La lingua e i testi. La riflessione sulla lingua*, Arnoldo Mondadori Scuola, Milano

Rječnici

1. Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo
2. Online izdanja jednojezičnih rječnika italijanskog jezika:
Corriere della Sera – Dizionario di italiano (dostupno na https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/),
Dizionario dei modi di dire (dostupno na <https://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/>), *Dizionari Garzanti Linguistica* (dostupno na <https://www.garzantilinguistica.it/>),

Dizionario italiano De Mauro (dostupno na <https://dizionario.internazionale.it/>)

Vocabolario Treccani (dostupno na <http://www.treccani.it/vocabolario/vocabolario>)

MARKING THE REPEATED OCCURRENCE OF VERBAL ACTION IN ITALIAN TRANSLATIONS OF IVO ANDRIC'S NOVEL *BOSNIAN CHRONICLE*

Summary:

Verbal aspect is a grammatical category that in Bosnian and Italian expresses how the duration of the verbal event is to be conceived. Two basic types of verbal aspect are perfective and imperfective, each having specific nuances, that is, subtypes, which are determined depending on the way the action unfolds and the time frame in which it occurs. There are various ways of expressing the subtypes of perfective and imperfective verbal aspect. In this paper, we have presented the characteristics of iterative aspect, as one of the ways of expressing imperfective aspect. Namely, by contrastive-comparative analysis of examples, we will outline the ways of marking the repeated occurrence of verbal action in Italian translations of Ivo Andrić's *Bosnian Chronicle* in comparison with the original text, and make conclusions about the similarities and differences in the way of marking this particular nuance of the imperfective verbal aspect in two language systems.

Keywords: imperfective verbal aspect; repeated verbal action; iterative verbs; verbs with the prefix *ri-*; specific lexical constructions; Italian, Bosnian

Adresa autora

Author's address

Nermina Čengić

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

nermina.cengic@ff.unsa.ba

